

Марина БАБЕНКО-ЖИРНОВА,

orcid.org/0000-0002-1886-1234

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

(Київ, Україна) *Marina_Vitaliivna@ukr.net*

Людмила НЕЧАЮК,

orcid.org/0000-0002-7598-5612

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

(Київ, Україна) *luydan771@gmail.com*

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ ЗБІРКИ ОПОВІДАНЬ «Я, КЛАВДІЯ» НАДІЇ ВАРХОЛ

Стаття присвячена аналізу творчості сучасної української письменниці Словаччини, зокрема, увага зосереджена на її найновішій збірці оповідань «Я, Клавдія». Творчість українських письменників Словаччини не раз ставала предметом дослідження вчених, однак, ще залишається чимало відкритих тем, які потребують належної уваги дослідників.

Збірка оповідань «Я, Клавдія» Надії Вархол є зразком сучасної модерної прози, у якій поєднуються глибокий зміст, інтертекстуальність, багатство зорових та слухових образів, а також неповторність мовного колориту. Так, на особливу увагу читачів-дослідників заслуговує словник творів Надії Вархол, де зустрічаються найрізноманітніші приклади вживання лемківської говірки. Книга письменниці наповнена зносками із тлумаченням багатьох слів, але також авторка подає і різні поняття з народної медицини, демонології, традицій та вірувань. Все це обумовило **мету дослідження** даної статті – аналіз ключових образів, мотивів та мови оповідань збірки «Я, Клавдія» Надії Вархол. **Актуальність** даної розвідки полягає у недостатній вивченості творчості сучасних українських письменників Словаччини, у потребі дослідницької реакції на нові видання. Збірці оповідань притаманний тонкий психологізм, кожен портрет персонажа наповнений рисами смутку, лейтмотив нещасливої долі є ключовим моментом усієї книги. Оповідання збірки «Я, Клавдія» містять свій словничок діалектизмів, які можна класифікувати у наступні групи: 1. Побутове життя людей (предмети побуту, інтер'єру, знаряддя праці тощо); 2. Назви одягу та його елементів; 3. Діалектизми на позначення рослинного світу; 4. Народні замовляння, демонологія; 5. Діалектичні фразеологізми.

Лемківська говірка ґрунтується передусім на українському корінні і є найбільш західним говором української мови. Але в силу переплетень історичних шляхів та лінгвогеографічних особливостей вона є словесною мозаїкою, у якій ми зустрінемо словакізми, полонізми, германізми, румунізми тощо. Через колоритну говірку Надія Вархол наділяє своїх персонажів унікальним національним кодом і водночас привертає увагу дослідників до маловивченого лінгвокультурологічного матеріалу її рідних країв.

Ключові слова: оповідання, лейтмотив, лемківські говірки, інтертекстуальність, психологізм.

Maryna BABENKO-ZHYRNOVA,

orcid.org/0000-0002-1886-1234

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

(Kyiv, Ukraine) *Marina_Vitaliivna@ukr.net*

Liudmyla NECHAIUK,

orcid.org/0000-0002-7598-5612

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

(Kyiv, Ukraine) *luydan771@gmail.com*

THE CONCEPTUAL PICTURE OF THE WORLD NADIA VARHOL'S STORY COLLECTION "I'M, CLAUDIA"

The article is devoted to the analysis of the creativity of the modern Ukrainian writer of Slovakia, particularly, the attention is focused on her latest collection of short stories "I'm, Claudia". The creativity of Ukrainian writers in Slovakia has been the subject of research by scientists more than once; however, there are still many open topics that require the proper attention of researchers. The collection of short stories "I'm, Claudia" by Nadiya Varhol is an example of modern prose, which combines deep content, intertextuality, a wealth of visual and auditory images, as well as the uniqueness of the linguistic local coloring. So, the dictionary of Nadiya Varhol's works deserves the special attention of research readers, where there are various examples of the use of the Lemki dialect.

The writer's book is full of footnotes with the interpretation of many words, but the author also presents various concepts from folk medicine, demonology, traditions and beliefs. All this determined the purpose of the research of this article – the analysis of key images, motives and language of the short stories of the collection "I'm, Claudia" by Nadiya Varhol. The relevance of this investigation is in the insufficient study of the work of modern Ukrainian writers in Slovakia, in the need for a research response to new publications. The collection of short stories is characterized by subtle psychologism, each character portrait is filled with features of sadness, and the leitmotif of unfortunate fate is the key point of the entire book.

The stories of the collection "I'm, Claudia" contain their own dictionary of dialectics, which can be classified into the following groups: 1. People's everyday life (household items, interior, work tools, etc.); 2. Names of clothing and its elements; 3. Dialectisms for the designation of the plant world; 4. Folk orders, demonology; 5. Dialectic phraseology. The Lemki dialect is primarily based on Ukrainian roots and is the most westernized dialect of the Ukrainian language. But due to the interweaving of historical paths and linguistic-geographic features, it is a verbal mosaic in which we will find Slovakisms, Polishisms, Germanisms, Romanianisms, etc. Through Nadiya Varhol's colorful speech, she gives her characters a unique national code and at the same time draws the attention of researchers to the little-studied linguistic and cultural material of her native lands.

Key words: short stories, leitmotif, Lemki dialect, intertextuality, psychologism.

Надія Вархол – сучасна українська письменниця Словаччини, дослідниця, авторка наукових праць з діалектології та народознавства. Збірник оповідань «Я, Клавдія» – нова прозова книга авторки, яка ще донині не була достатньо відмічена увагою дослідників та рецензентів. Високо поціновує нову збірку Надії Вархол професор Я. Джоганик, який у післямові до збірки зазначає, що «її історії тішать читача своїми візуальними і смаковими якостями: багатим тематичним букетом, нараційною іскрою, барвистою образністю, почуттєвою шляхетністю, композиційною стрункістю, смисловою повнотою і п'янким шармом художнього вираження» (Вархол, 2021: 129). Кожне оповідання авторки презентує нам різні життєві долі героїв, Надія Вархол вдається до надзвичайно тонкої психологізації образів. Вдумливий та уважний читач може відчутти певний лейтмотив смутку, який наскрізно проходить через збірку. Через досить непрості життєві ситуації героїв авторка прагне зобразити повсякденну дійсність людей, які живуть поруч з нами і ходять щодня повз, але ми не знаємо, який хрест у душі може нести кожен із них. В оповіданнях зустрічаються досить кричущі, гострі проблеми, які подеколи замовчуються суспільством. Наприклад, твір «Кленовий листок» піднімає проблему інцесту, головні герої тут – дівчина, що стала жертвою сексуальних домагань батька та клен – син, заклятий матір'ю за любов до неї. Слід зауважити, що Надія

Вархол є тонким знавцем психології жіночої душі, героїні її оповідань – часто саме ті жінки, які пізнали нещасливе кохання. Перед читачем постає знедолена Катрена з аквамариновими очима, яка покинута своїм коханим із позашлюбною дитиною («копилею») в утробі, або ж головна героїня твору «Єлизаветинська серенада», яка має волелюбну душу, але вимушена терпіти «тюрму» стереотипного строгого режиму гуртожитку. Також у творах піднімається проблема тяжкого життя емігрантів («Ген Мен»), проблема нереалізованості людини у житті, марність штучного аристократизму напоказ («Мадам з пуделем»). Оповіданням Надії Вархол притаманний багатий символізм, звукова та кольорова синестезія, між рядків завжди слід шукати додаткові приховані сенси. Зустрічаємо домінування синього кольору в оповіданні «Вид з вікна» (синє платтячко, синій фартух, голуба блузочка, поява синього принца на білому коні, синій мамин костюм, синій ридикюль, синій плащ-невидимка; дім, пофарбований синьою, синя далечінь, синя близькість). Традиційно цей колір – символ чистоти, колір неба, але також належить і до холодних кольорів. Подібне домінування чорного кольору наявне в оповіданні «Мадам з пуделем» – кротовиння і чорний колір матиме множинні інтерпретації – і як контраст до штучного аристократизму, і як правдива, темна сторона тих, хто хоче здаватися світлим і чистим. Багатьом оповіданням збірки притаманна інтер-

текстуальність, синкретизм мистецтв. У вже згаданому оповіданні «Вид з вікна» художньою деталлю є картини Поля Сезанна та постійна незрима присутність художника у долях героїв. У деяких оповіданнях збірки важливу смислову роль відіграє музика. Так, своєрідну тугу за непізнаним чистим коханням доповнює арія Доніцетті “Una furtiva lagrime” в оповіданні «Кленовий листок». У творі «Мадам з пуделем» згадуються визначні композиції Моцарта, Шуберта і Шопена, що також є важливою художньою деталлю.

Слід зауважити, що на особливу увагу читачів-дослідників заслуговує словник творів Надії Вархол. Мова оповідань збірки «Я, Клавдія» є надзвичайно колоритною, авторка уміло передає через барвисте художнє слово характер кожного персонажу. Філігранна літературна українська мова доповнюється низкою місцевих діалектизмів. Надія Вархол є не тільки письменницею, але водночас і дослідницею фольклору, звичаїв і традицій свого рідного краю. Її глибинні знання народних вірувань, рослинного світу, демонології гармонійно вплетені у художню лінію кожного оповідання. Сторінки книги «Я, Клавдія» наповнені зносками внизу із поясненнями багатьох діалектних слів, таким чином читач водночас стає дослідником, це особливо цікавий досвід для людини, яка не народилася і не жила у мовному середовищі місцевих говірок.

Лемківські говірки Східної Словаччини вже не раз ставали об'єктом дослідження лінгвістів та етнографів, однак, вони містять багатющий матеріал для подальших мовознавчих студій. Однією з найвагоміших праць сьогодні є «Атлас українських говорів Східної Словаччини» Василя Латти, який, на жаль, не був свого часу виданий. Праця становить собою велике лінгвогеографічне дослідження із детальними мапами розповсюдження лемківських говорів. Проблеми вивчення місцевих говірок присвячені роботи таких вчених, як З. Ганудель, О. Брех, В. Гнатюк, І. Панькевич та ін. Дослідниця З. Ганудель є авторкою цілої серії праць, які охоплюють різні тематичні блоки і висвітлюють уживання діалектної лексики у тій чи іншій сфері побутового життя народу. Вона зазначає, що специфіка студіювання даного питання обумовлена історичними особливостями розвитку місцевих говірок, зокрема і впливом різних мовних середовищ: «Лексика нашої говірки виявляє, крім низки особливостей лемківських і бойківсько-середушозакарпатських, численні словакізми, полонізми, германізми, мадяризми й деякі румунізми» (Ганудель, 1987: 9). З. Ганудель наголошує на тому, що при вивченні матеріалу

потрібно брати до уваги архаїчність говорів Східної Словаччини, їхню відірваність від простору, де побутувала українська літературна мова, перманентний контакт із сусідніми східнославацькими говорами, німецькими переселенськими говорами на Спіші та північноугорськими говорами. Звісно ж, не зважаючи на явище мовної дифузії, лемківські говірки ґрунтуються передусім на українському корінні і є найбільш західними говорами української мови. Але в силу переплетень історичних шляхів та лінгвогеографічних особливостей вони являють собою словесну мозаїку, у якій ми зустрінемо словакізми, полонізми, германізми, румунізми тощо. Як зауважує З. Ганудель, германізми проникали у місцеву говірку здебільшого посередництвом словацької та мадярської мов, якась частина германізмів попала з мови німецьких поселенців на Спішу та від німецького міщанства. Румунські запозичення становлять собою здебільшого пастушу лексику, а також лексику хатнього побуту, яка прийшла на землі Східної Словаччини в основному в процесі волоської пастушо-лісоробної колонізації. В оповіданнях Надії Вархол зустрічаємо діалектизми румунського походження, зокрема, в одному з оповідань згадується хліб-крачун – ритуальний хліб на Різдво, хліб на Свят-вечір з часником і медом. Також, згідно з дослідженнями О. Горбача, до румунізмів віднесемо і вживане в одному з оповідань слово «копиля» – позашлюбна дитина, спільнокореновими словами до якого є *копыл'ак* – байстрюк, *скопылитіс'а* (стати покриткою).

Оповідання збірки «Я, Клавдія» містять свій словничок діалектизмів, які можна класифікувати у наступні групи:

1. Побутове життя людей (предмети побуту, інтер'єру, знаряддя праці тощо).

Серед діалектизмів цієї групи зустрічаємо такі: *штатперлик* – чарка; *повала* – стеля; *дзяйстря* – придане, *лазиво* – драбина; *кізлина* – маленький дрючок, яким прикладали мервисту соломі до гребені стріхи; *кухонний креденс* – кухонна шафа; *глядило* – дзеркало; *куни* – залізні скоби; *народитися в чіпчику* – народитися з послідом, оболонкою на голові.

2. Назви одягу та його елементів: *кошулька* – сорочка; *наволочки* – шнурки до терпців; *талпа* – діалектне слово – підшва; *губертус* – зимове, вовняне, ворсисте пальто; *шури* – фартух; *калат* – капелюх; *пантлик* – стрічка; *перинянка* – наволочка на перину; *панчохи флорки*; *гасентрагли* – шлейки.

3. Окрему групу становлять діалектизми на позначення рослинного світу. Надія Вархол є дослідницею культури та звичаїв свого народу,

її перу також належить і монографія «Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини». У збірці «Я, Клавдія» серед діалектних назв рослин зустрічаються *гір'якня* – гриб груздь; *пудліжок* – маленький лісовий горіх-дерево; *дика планка* – дике яблуко; *чубрики*, *катальпи* – суцвіття. На сторінках книги зустрічаємо і пов'язані з рослинами народні обряди, традиції. Зокрема, героїня оповідання «Баба Суханя» розповідає про купання дитини в моцарі – традиційному обрядовому зіллі, пояснення якому дає Надія Вархол у своїй вищезгаданій етнографічній книзі: моцар – плющ звичайний – *brečtan porínavý* – *Hedera helix*: «В селі Собош розподіляють плющ звичайний, в залежності від його призначення, на хлопський моцар та бабський моцар: хлопський моцар вживали для купелі слабких хлопчиків в чоловічі дні (понеділок, вівторок, четвер), а в бабському моцарі купали дівчаток в жіночі дні (середа, п'ятниця, субота) (Вархол, 2002: 64). В оповіданні «Людина з гармонікою» зустрічаємо ще один традиційний мотив, пов'язаний з використанням липника в ніч на Івана Купала. У своїй етнографічній книзі Надія Вархол згадує, що липник (підмаренник чіпкий) дівчата могли крадькома класти у кишеню хлопцям, потай приліпити до юнака або ж непомітно погладити його по вбранню липником, аби приворожити.

Особливий колорит багатьох оповідань збірки «Я, Клавдія» становлять народні замовляння, що зустрічаються на сторінках книги. Традиції та вірування, народна демонологія споконвіків відігравали важливу роль у світосприйманні людей. Герої Надії Вархол почасти живуть у власному світі народних вірувань чи навіть забобонів, як от, наприклад, баба Суханя з однойменного оповідання. У розмовах з онукою вона «шокує» її певними дивинами у світогляді давніх людей, її мовлення наповнене не лише колоритними слівцями, але і замовляннями: «Згори хмарно, здоли ясно, а до моєї боденочки вишиткою масло» (Вархол, 2021: 9). Яскравими, мовно соковитими замовляннями та фразеологізмами наповнені й інші оповідання авторки, наприклад, зустрічаємо замовляння-прокльони: «Солені ті очі, коцурячі яйця, попозерай са до гудзиці!». Зі сторінок книги довідуємося немало і про демонологічні уявлення людей. Зокрема, в оповіданні «Незнайомий» читачу зустрінемося демон-хмарник і маленьке яечко (зносок) – «вихідне начало нещастя, як правило, знищували його перекодуванням навідліг через хату, а жадібні газдове зносок носили під лівою пахвою протягом кілька днів, щоб вивести демонічного спомічника – маленького чортика»

(Вархол, 2021: 87). Також в оповіданнях зустрінемо крутильника-ворожбита, чудофайку та інших персонажів, характерних для народної міфології.

Серед фразеологізмів, які наявні на сторінках збірки, є як загальновідомі і відносно широкі у вживанні («жаба цицьки дала», «ударити лихом об землю»), так і рідко вживані звороти («котові Ціцеру під хвіст»). Надія Вархол у співавторстві з Анатолієм Івченком видали «Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини», яке є першим книжковим виданням діалектної української фразеології. Видання містить зібрані приклади фразеологічних діалектизмів з різних русинсько-українських сіл Східної Словаччини. Барвистість і неповторний колорит мови часто передається через цілі речення, наповнені відповідною лексикою. Так, варто лише уважно вчитатися у речення з неповторною говіркою жінок-перекупок на базарі: «Шядьте сой на фалди, кішасоньки, похлипайте кавей... Ічте, поживайте, лем до кишені не хапайте... Гей, ти ненажеро, не паузи до себе усі фучки, охаб і франціміркам» (Вархол, 2021: 113). Слід зауважити, що кожне слово тут буде дослідженням для читача, який не є обізнаним з місцевою говіркою. Зокрема, *фалдами* є складки на жіночій спідниці, *кішасоньки* – неформальне звертання до молодих дівчат, слово, яке прийшло у місцеву говірку з угорської мови; *ічте* – їжте; *не паузи до себе усі фучки, охаб і франціміркам* – не пхай до себе усі булочки, залиш і колежанкам (францімірки – слово, яке виникло у другій половині XIX століття на території Австро-Угорщини, використовувалося для позначення дівчини, яка приїхала із села до міста і досягла певної посади, працювала здебільшого у багатій сім'ї). У сучасній місцевій говірці ці слова уже не вживаються, відійшли в історію, зокрема, відбулася поступова «словакізація» лемківської говірки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що збірка оповідань Надії Вархол «Я, Клавдія» є чудовим зразком сучасною української прози Словаччини, вимагає вдумливого читання та ерудованого читача, а також є скарбничкою народних вірувань, приправлених колоритними діалектизмами. Тривала дослідницька робота авторки у Музеї української культури в Свиднику, численні етнографічні експедиції авторки по місцевих селах дозволили зібрати багатий матеріал та наділити персонажів своїх творів неповторним колоритом. Гармонійно поєднуючи глибину змісту із мовним оформленням та символічними підтекстами, авторка вміло творить свою художню дійсність, у якій кожен читач знайде близькі йому настрої та роздуми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вархол Надія, Івченко Анатолій. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві. Пряшів, 1990. 159 с.
2. Вархол Надія. Рослини в народних повір'ях русинів-українців Пряшівщини. Видавництво «EXCO s.r.o.». Пряшів, 2002. 150 с.
3. Вархол Надія. Я, Клавдія. Союз русинів-українців Словацької Республіки, Пряшів, 2021. 129 с.
4. Ганудель Зузанна. Лексика українських говорів Словаччини (народні страви та напої). Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1987. 211 с.
5. Ганудель Зузанна. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини (назви страв, посуду і кухонного начиння). Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1981. 197 с.
6. Горбач Олекса. Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). Мюнхен, 1973. 102 с.
7. Латта Василь. Атлас українських говорів Східної Словаччини (наукове і картографічне доопрацювання та упорядкування Зузана Ганудель, Івор Ріпка, Мирослав Сополіга). Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві. Пряшів. 552 с.

REFERENCES

1. Varkhol Nadiia, Ivchenko Anatolii. (1990) Frazeologichnyi slovnyk lemkyvskykh hovirok Skhidnoi Slovacchyny. [Frazeological dictionary of Lemki dialects by Eastern Slovakia]. Slovatske pedahohichne vydavnytstvo v Bratislavi, viddil ukrainskoi literatury v Priashevi. Priashiv. Slovak pedagogical edition in Bratislava, the department of Ukrainian literature in Preshov. 159 p. [in Ukrainian].
2. Varkhol Nadiia. (2002) Roslyny v narodnykh poviriakh rusyniv-ukraintsiv Priashivshchyny. [The plants in the folk beliefs of the Rusyn-Ukrainians of Priashiv region] Vydavnytstvo «EXCO s.r.o.». Priashiv. 150 s. The «EXCO s.r.o.» edition. Preshov. 150 p. [in Ukrainian].
3. Varkhol Nadiia. (2021) Ya, Klavdiia. [I'm, Claudia]. Soiuz rusyniv-ukraintsiv Slovatskoi Respubliky. Priashiv. 129 s. The Rusyn-Ukrainian union of Slovak Republic. Preshov. 129 p. [in Ukrainian].
4. Hanudel Zuzanna. (1987) Leksyka ukrainskykh hovoriv Slovacchyny (narodni stravy ta napoi). [The vocabulary of Ukrainian dialects of Slovakia, traditional dishes and drinks]. Slovatske pedahohichne vydavnytstvo v Bratislavi, viddil ukrainskoi literatury v Priashevi. 211 s. Slovak pedagogical edition in Bratislava, the department of Ukrainian literature in Preshov. 211 p. [in Ukrainian].
5. Hanudel Zuzanna. (1981) Linhvistychnyi atlas ukrainskykh hovoriv Skhidnoi Slovacchyny (nazvy stрав, posudu i kukhonnoho nachynnia). [Linguistic atlas of Ukrainian dialects of Eastern Slovakia (names of dishes and kitchen utensil)] Slovatske pedahohichne vydavnytstvo v Bratislavi, viddil ukrainskoi literatury v Priashevi. 197 s. Slovak pedagogical edition in Bratislava, the department of Ukrainian literature in Preshov. 197 p. [in Ukrainian].
6. Horbach Oleksa. (1973) Pivdennolemkivska hovirka y dialektnyi slovnyk sela Krasnyi Brid bl. Medzhylaborets (Priashivshchyna). [Southern Lemki dialect and dialect vocabulary of Krasnyi Brid village near Medzhylaborets] Miunkhen, 102 p. [in Ukrainian].
7. Latta Vasyl. (1991) Atlas ukrainskykh hovoriv Skhidnoi Slovacchyny (naukove i kartohrafichne doopratsiuvannia ta uporiadkuvannia Zuzana Hanudel, Ivor Ripka, Myroslav Sopolyha). [Atlas of Ukrainian dialects of Eastern Slovakia (scientific and cartographic revision and arrangement by Zuzana Ganudel, Ivor Ripka, Myroslav Sopolyga)] Slovatske pedahohichne vydavnytstvo v Bratislavi, viddil ukrainskoi literatury v Priashevi. Priashiv. 552 s. Slovak pedagogical edition in Bratislava, the department of Ukrainian literature in Preshov. 552 p. [in Ukrainian].